

сті особового складу після виконання складних задач оперативно-службової діяльності;

- розробку сучасних методів надання психологічної допомоги правоохоронцям, які застосували табельну зброю та спеціальні засоби для припинення правопорушень;
- організацію психологічної допомоги пораненим працівникам та членам їх сімей, а також членам сімей загиблих правоохоронців при виконанні службових обов'язків.

Вирішуючи ці питання, екстремальна юридична психологія сприятиме кращій підготовленості, більш оптимальній адаптації особового складу до дій в ризиконебезпечних ситуаціях оперативно-службової діяльності, зниженню рівня психічних втрат та психічної недієздатності серед правоохоронців та успішному подоланню можливих негативних психічних наслідків кризових та надзвичайних обставин та ситуацій.

Надійшла до редколегії 12.10.04

Є.Я. Оспіцев

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ КУРСАНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МВС УКРАЇНИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

В умовах зміни системи соціальних та духовних цінностей, економічних перетворень в країні особливу значущість набуває професійна придатність та адаптація молодих співробітників міліції, як етап професійного становлення. З труднощами їхньої професійної адаптації за місцем призначення прямо пов'язана плінність кадрів з числа молодих фахівців – випускників вищих навчальних закладів системи МВС. Професійне становлення молодих фахівців ОВС, розглядається як один із напрямків адаптації, її можна визначити як процес входження у новий колектив, в оперативно-службову діяльність органу, підрозділу та реалізації на практиці набутих теоретичних знань, навичок і умінь.

Адаптація молодого працівника органів внутрішніх справ – це складний, динамічний, багаторівневий і багатогранний процес перебудови його спонукально-мотиваційної сфери, комплексу наявних навичок, умінь і звичок, розширення і поглиблення орієнтаційної основи діяльності відповідно до нових завдань, цілей, перспектив та умов їх реалізації. Сукупність нормативно-правових новоутворень поведінки особистості, що виникають у процесі цієї перебудови, дозволяє майбутньому працівникові набуди професіоналізму і згодом відшліфувати його практикою. Швидкість і продуктивність адаптації випускника до службової і громадської діяльності в підрозділі може зростати або зменшуватися залежно від характеру впливу об'єктивних і суб'єктивних чинників [1]. Створення під час навчання і виховання курсантів сприятливих умов, з урахуванням цього впливу, прямо пропорційно подальшому становленню професійної майстерності молодих фахівців органів внутрішніх справ тільки в контексті суворого дотримання ними службової дисципліни та законності [2].

Треба зазначити, що наукові підходи щодо підвищення ефективності професійного становлення молодих фахівців до практичної діяльності в органах та підрозділах ґрунтуються на принципах дидактичної підготовки. До головних принципів підготовки фахівців належать: патріотизм; науковість; наочність навчання; свідомість та активність; доступність та лояльність; професійність та індивідуальні особливості; систематичність та послідовність; зв'язок теорії з практикою; виховання у процесі підготовки.

Окремо зупинимось на властивостях професійності в органах внутрішніх справ. До переліку професійно-ділових властивостей, що визначають професійне становлення, належать:

- юридичне мислення як форма професійно-правової свідомості;
- дисциплінованість поведінки, організованість та відповідальність;
- відчуття нового, потреба в постійному розширенні та поглибленні знання життя, досягнень правової науки;
- загострене відчуття справедливості;
- психологічна підготовка до виконання своїх службових обов'язків.

Статистичний аналіз проходження адаптаційних процесів випускників вищих навчальних закладів МВС України до умов практичної діяльності органів та підрозділів внутрішніх справ показує, що адаптація до службової діяльності пройшла успішно тільки у 42,4 % молодих працівників, зі змінним успіхом – у 47,1% і складно у 10,5%. Як результат, з усієї кількості випускників вищих навчальних закладів за останні п'ять років звільнилося 2300 чоловік, тобто 13,6% [3]. Значна кількість звільнень пов'язана з порушеннями службової дисципліни та законності.

Розглядаючи процеси адаптації курсантів до нормативно-правових вимог навчального закладу, як етап адаптаційних процесів до майбутньої професійної діяльності, формування фахівців з наявністю необхідних якостей дисциплінованої поведінки, необхідно відзначити, що результати адаптації в навчальному закладі прямо пропорційно впливають на адаптацію молодих працівників. Дослідження фахівцями адаптації курсантів до нормативно-правових умов навчального закладу свідчать, що визначеними підставами недоліків адаптації випускників до службової діяльності є недостатня робота з ними в період навчання щодо формування правової культури, розуміння ролі права у суспільстві, формування правомірної поведінки [4]. Зокрема, тільки 63,3% курсантів 3-го курсу цілком адаптувалися до діяльності в навчальному закладі, майже 28% з них адаптувалися не повною мірою чи зовсім не адаптувалися [3, с.5]. Як наслідок, причинами відрахувань курсантів тільки за останні роки за власним бажанням та негативними мотивами (порушення службової дисципліни) складає близько 80% від загальної кількості звільнених.

Треба зазначити, що найважливішим результатом процесу адаптації курсантів повинні бути критерії соціальної цінності, що досягаються діяльністю в рамках нормативно-правових вимог та дотриманням моральних і етичних норм та правил [5].

Другим найважливішим результатом процесу адаптації є внутрішня упорядкованість дій, організованість спілкування та інших контактів в се-

редовищі навчального закладу та за його межами. Процеси адаптації є необхідною умовою ефективної діяльності, які складаються в її морально-правовій нормативності, внутрішній структурно-технологічній упорядкованості та соціально-психологічній організованості.

Процеси адаптації можуть бути представлені як один зі способів досягнення успіху в службовій діяльності органів внутрішніх справ в цілому. Суть цього способу та його відмінності від інших – у нормативності, тобто відповідності при вирішенні будь-якої задачі нормативно-правовим актам, статутам, морально-етичним нормам, дотриманні службової підпорядкованості та використанні інших нормативних регуляторів.

У той же час процеси адаптації в той чи іншій сфері життєдіяльності працівників органів внутрішніх справ, враховуючи відпочинок, виконання службових обов'язків та ін., включають до себе як індивідуальну, так і групу поведінку колективів, груп, підрозділів.

Питання про те, якими шляхами проходять процеси адаптації нормативно-правових меж навчального закладу не можна розглядати без усієї сукупності соціальних, економічних, політичних, правових та інших цінностей, а також структури суспільства та в цілому правоохоронної системи держави.

Разом з тим, проблеми адаптації працівників органів внутрішніх справ, в тому числі курсантів вищих навчальних закладів, мають свій специфічний зміст. Головним тут є питання про механізм, за допомогою якого нормативно-правові системи впливають на процес навчання та побут курсантів вищих навчальних закладів системи МВС України. Необхідно визначити, чому і як у одних курсантів процеси дисциплінарної адаптації проходять успішно, а в інших призводять або до порушень службової дисципліни, або до кримінальних проявів [6, с.247–248].

Аналіз задач, які розв'язуються в процесі адаптації курсантів до навчального процесу, нових умов побуту, режиму та ін. на різних рівнях керівництва вищого навчального закладу показує, що вони насичені і здебільшого складаються з організаційно-правових елементів. Ядро проблематики процесів адаптації курсантів міститься в науковому вирішенні питання про особливості їх участі у навчально-виховному процесі вищого навчального закладу, а також в специфічних ситуаціях нормативно-правового регулювання поведінки [7].

М.І. Ануфрієв, В.С. Венедиктов, О.В. Негодченко, В.О. Соболев, вивчаючи процесі цього розвитку, прийшли до висновку, що вони можуть бути явними та у значній мірі схованими [8, с.81–88] і досліджуються переважно методами наукового аналізу.

Розвиток процесів дисциплінарної адаптації – це певна динаміка її якості, стійкості, а також розмірів та зусиль керівництва, командного та професорсько-викладацького складу навчального закладу. Вивчення цих процесів показує, що ця адаптація має як стійку позитивну кількісну оцінку, так і негативну. Це пояснюється помилками організації управління процесами навчання, забезпечення службової дисципліни, матеріально-побутового забезпечення та ін. [9], недостатньою підготовкою молоді до навчання в

навчальному закладі, також деструктивними суспільними процесами, занепадом морального стану суспільства та ін. [10].

Детермінантами виникнення незадовільного процесу адаптації курсантів в сфері управління дисциплінарними процесами можна визначити:

- недостатній рівень економіки і соціальної сфери;
- недоліки в змісті управлінських рішень і в їх реалізації;
- прогалини у правовому регулюванні суспільних відносин, що призводять до волюнтаризму або авторитарного стилю в управлінні;
- неефективність суспільного контролю і спостереження;
- недостатньо високий рівень професіоналізму і правової культури учасників управлінських відносин в тому числі безпосередніх керівників курсантських підрозділів;
- відхилення від вимог норм права, моральних і етичних правил поведінки окремих особистостей в зв'язку з їхнім недостатнім вихованням і виникненням різних життєвих ситуацій [11, с.92–94].

З огляду на те, що зазначені аспекти проблеми самі можуть бути і були предметом комплексного дослідження [12], обмежимося визначенням основних об'єктивних і суб'єктивних факторів, що найбільшою мірою впливають на стан поведінки курсантів. На нашу думку, до таких факторів можна віднести:

- соціально-економічний стан суспільства в цілому та його вплив на фінансове та матеріально-технічне забезпечення навчальних закладів; 2) загальний стан законності та правопорядку в країні, в регіоні перебування того чи іншого навчального закладу; 3) стан організації управління в вищих навчальних закладах (навчальним процесом, життєдіяльністю), зокрема кадрової, виховної роботи, професійної підготовки, контролю за діяльністю підрозділів та служб, окремих курсантів; 4) морально-психологічний клімат в підрозділах; 5) наявність стресових факторів; 6) відповідність особистісних психофізіологічних якостей професійним вимогам; 7) дотримання норм та правил поведінки, вимог статутів, наказів та ін.; 8) особиста дисципліна курсанта; 9) життєві цінності.

Безсумнівно, знання цих факторів необхідно для того, щоб визначити основні організаційно-управлінські, правові та виховні заходи та способи впливу з метою зміцнення дисципліни курсанта, недопущення ним вчинків, пов'язаних з відхиленням від нормативно-правової поведінки.

Таким чином, розгляд проблематики теоретико-методологічних підходів в дослідженні процесів дисциплінарної адаптації курсантів вищих навчальних закладів, дозволив прийти до висновків, що вона включає:

по-перше, з'ясування сутності процесів дисциплінарної адаптації шляхом встановлення її місця в сукупності соціально-економічних відносин, її зв'язків з мораллю, відносно існуючої нормативно-правовою базою функціонування вищих навчальних закладів;

по-друге, визначення місця організаційно-правових заходів в теорії процесів дисциплінарної адаптації та взаємозв'язок з нормативно-правовим забезпеченням;

по-третє, конкретизацію принципів положень по вузловим питанням пізнання, як причинність та детермінізм процесів адаптації, співвідношення біологічних та соціальних, свідомих та несвідомих факторів особливостей розвитку процесів адаптації, співвідношень однаковості та плюралізму.

При розгляді процесів дисциплінарної адаптації з висловленої системної позиції, вона представляється як нормативно-правовий спосіб організації та функціонування процесів навчання, побуту та дозвілля курсантів вищих навчальних закладів. Даний спосіб реалізується комплексом відповідних йому операцій, включених в організаційно-управлінську діяльність та утворюючих відносно самостійне середовище – дисциплінованість.

У підсумку показники службової дисципліни приймають вид результату цієї діяльності, що виражається ступенем та рівнем відповідності вчинків та дій курсантів моральним, етичним, правовим нормам, а також вимогам успішності. На ці показники впливають негативні організаційні фактори, які неминуче призводять не тільки до прояву у групи курсантів негативних явищ, а також мають прояв в порушенні службової дисципліни, неадекватному реагуванні на різні емоційно-стресові ситуації та можуть призвести в остаточному підсумку до непридатності курсантів до процесу становлення у практичних підрозділах внутрішніх справ.

Треба зазначити, що викладені у статті окремі методологічні питання та підходи до дисциплінованої поведінки курсантів мають особливу значимість для вивчення, удосконалювання та реформування системи організаційного забезпечення процесами нормативно-правової їх поведінки, як невід'ємного етапу становлення молодих фахівців в органах та підрозділах внутрішніх справ.

Список літератури: 1. Криминологія: Учебник / Под ред. Б.В. Коробейникова, Н.Ф. Кузнецовой, Г.М. Миньковского. М., 1988. 2. Наказ МВС України № 500 від 26 червня 1999 р. «Про незадовільне виконання «Комплексної програми вдосконалення роботи з кадрами та підвищення авторитету міліції», стан дисципліни та законності в органах внутрішніх справ України». 3. Адаптація випускників вищих навчальних закладів МВС України до службової діяльності: Психолого-педагогічні рекомендації / В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, І.Г. Кириченко та ін. К., 2001. 4. Новиков М.М. Система правового виховання у навчальних колективах ОВС як фактор формування правової держави/Вісник Запорізького юридичного інституту. № 1, 2002. 5. Кодекс честі працівника органів внутрішніх справ України: Затверджений Наказом МВС України № 18 від 11 січня 1996 р.; 6. Стадії психологічної адаптації курсантів до умов навчання і алгоритми їх оцінки з позиції індивідуальної норми. Вісник УВС № 5. Х., 1999. 7. Ануфрієв М.І. Управлінські шляхи зміцнення дисципліни в органах внутрішніх справ (соціолого-правові аспекти): Дис. канд. юрид. наук. Х., 1998. 8. Ануфрієв М.І., Венедиктов В.С. та ін. Соціологічно-правові аспекти зміцнення службової дисципліни в органах внутрішніх справ України: Навчально-методичний посібник. Дніпропетровськ, 2000. 9. Виноградов М.І. Физиология трудовых процессов. М., 1966. 10. Левашов О.С., Чуб В.І. Україна: суспільство транзитного типу і питання виховання // Організація виховної роботи у вищих навчальних закладах МВС України: Матеріали науково-практичної конференції. Х., 2002. 11. Юсупов В.А. Теория административного права. М., 1985. 12. Бородин В.В. Воспита-

ние правової культури у молодих співробітників міліції: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. К., 1989.

Надійшла до редколегії 21.10.04

О.В. Кравченко

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОПЕРАТИВНИХ ГРУП У РОЗКРИТТІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ З ШАХРАЙСТВОМ

Передусім зазначимо, що розглядувана проблема багатогранна і потребує зусиль не одного дослідника. Ми ж зупинимося на деяких аспектах щодо психологічних основ шахрайства.

На жаль, практично завжди економічні зміни в суспільстві, розвиток ринкових відносин пов'язані з таким негативним явищем, як шахрайство, що проникає в сферу підприємницької діяльності: інвестиційної, довірчої, страхової, банківської.

За даними Тимчасової слідчої комісії Верховної ради України з питань перевірки діяльності довірчих товариств, уже на початок 1996р. в Україні існувало 4861 довірчих і страхових товариств, інших небанківських фінансових закладів, у тому числі 1576 філій і представництв. До сфери діяльності недержавних фінансових посередників було залучено близько 4 млн. вкладників. Вартість отриманого цими структурами майна становила 30,8 трлн. крб., у тому числі 24,6 трлн. крб. грошових коштів.

До того ж із 3378 таких структур (у тому числі 1254 довірчих товариств), діяльність яких перевірили фінансові і правоохоронні органи, у кожній третій виявлено велику кількість порушень законодавства. Із загальної суми залучених коштів громадян майже чверть (8,3 трлн. крб.) витрачено не за призначенням (придбання автомобілів, офісів, квартир, обладнання, поїздки за кордон тощо). Заборгованість перед вкладниками становила 10,5 трлн. крб.. Значну частину коштів, переважно валютних, вивезено за межі України [1, с.43].

За даними МВС України в результаті незаконної діяльності названих структур обмануто 1,7 млн вкладників, котрим завдано збитків на суму 155,6 млн. грн., 24 млн 721 тис. доларів США, 354 тис. німецьких марок. Найбільшої шкоди вкладникам завдало АТЗТ «Український Будинок Селенга» (філії якого діяли майже в усіх областях і регіонах України) і Національним пенсійним фондом «Оберіг» [2, с. 88].

Нещодавно працівники УБОЗ в Одеській області затримали міжрегіональну організовану злочинну групу у складі 6 осіб, які з метою шахрайства заснували в Одесі «благодійний» фонд «Аркадія». Злочинці, збираючи благодійні внески, в період із грудня 2003 року по березень 2004 року заволоділи грошовими коштами понад 100 громадян на загальну суму 250 тис. доларів США [3].

Такі приклади не є і не були поодинокими. Факти шахрайських зазіхань на особисту власність громадян є характерним явищем для всіх областей України.